

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз джерел фінансування науково-інноваційної діяльності в Україні. Висвітлено основні тенденції та проблеми фінансового забезпечення вітчизняної інноваційної сфери.

Ключові слова: наукомісткість ВВП, фінансування, інноваційна сфера.

Ступінь та динаміка розвитку інноваційних процесів є визначальними показниками економічного стану країни, її здатності до дійсних ринкових перетворень за рахунок створення, впровадження, поширення та практичного використання нової техніки, новітніх технологічних процесів, нової продукції та сировини, сучасних методів організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення тощо. Одним з основних чинників розвитку інноваційної сфери є фінансування наукових та науково-дослідних робіт, а також інноваційної діяльності.

Актуальність цієї теми підтверджується її дослідженням у працях вітчизняних науковців, серед яких: З. С. Варналій, В. М. Геєць, А. М. Гуржій, С. В. Онишко, В. Л. Осецький, Л. І. Федулова, О. С. Шнипко та ін. Але на сьогодні залишаються невирішеними питання диверсифікації джерел фінансування науково-інноваційної діяльності, зокрема залучення приватних ресурсів.

Метою нашої статті є дослідження сучасного стану

фінансового забезпечення науково-інноваційної діяльності в Україні та виявлення напрямків подальшого його вдосконалення. Відповідно до мети в ході дослідження необхідно провести дослідження динаміки та структури основних джерел фінансування науково-інноваційної діяльності; визначити основні проблеми та напрямки подальшого вдосконалення фінансового забезпечення інноваційної сфери України.

В Україні за період 1995-2011 рр. відбулося поступове зменшення фінансування наукових та науково-дослідних робіт (далі – НДДКР), що відображає показник наукомісткості ВВП. Так у 1995 році даний показник становить 1,2% ВВП, а у 2011 – 0,73%. Це свідчить про зменшення частки витрат на НДДКР у валовому внутрішньому продукті країни. За вказаний період спостерігалось одноразове зростання показника наукомісткості до рівня 1,35 % ВВП у 2003 році. Але вже у 2004 році цей показник становить 1,23 % ВВП і кожний наступний рік має тенденцію до зменшення (рис. 1).

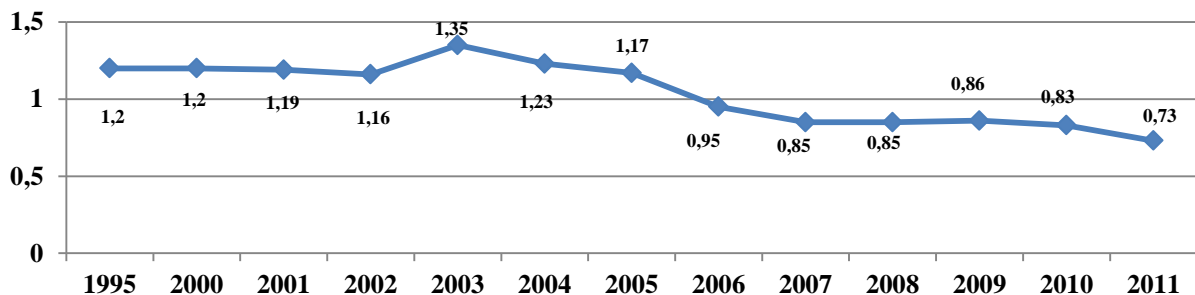

Рис. 1. Наукомісткість ВВП України за період 1995-2011 рр.

Світовий досвід підтверджує, що при значенні показника наукомісткості економіки, меншому від 0,4% ВВП, наукова сфера в країні виконує соціокультурну функцію. При перевищенні цього значення наука здатна продукувати певні результати і виконувати пізнавальну функцію в суспільстві. І лише при фінансуванні наукової сфери більше ніж 0,9% ВВП додається її економічна функція [4].

Так за період 2010-2011 рр. цей показник зменшується з 0,83% до 0,73% ВВП відповідно, що свідчить про відсутність економічної функції сучасної науки. Оцінки, які враховують значну тінізацію економіки нашої країни, показують, що для сучасної України економічна функція науки може бути істотною лише після того, як рівень загальних витрат на НДДКР перевищить 1,7% ВВП [5].

Слід зауважити, що за період 1995-2011 рр. показник питомої ваги витрат бюджетних коштів України на фінансування наукових та науково-дослідних робіт у структурі ВВП не досягає нормативного значення (1,7 % ВВП), відповідно до ЗУ «Про наукову та науково-технічну діяльність» [1]. Зважаючи на те, що у країнах ЄС та організації економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР) питома вага загального державного фінансування у ВВП не перевищує 1%, то можна стверджувати, що нормативне значення для вітчизняного бюджету є досить завищеним. Але варто зазначити, що за період 1995-2011 рр. цей показник має тенденцію до зменшення з 0,45 % до 0,3% ВВП відповідно, що при низькому фінансуванні з інших джерел може зупинити розвиток вітчизняної науки.

Структура фінансування НДДКР в Україні також має суттєві відмінності, порівняно з іншими країнами світу (рис. 2). У країнах ЄС та ОЕСР з розвитком національних інноваційних систем частка фінансування витрат за державні кошти у загальному обсязі витрат, відповідно і у ВВП, зменшується. Згідно з Лісабонською стратегією було передбачено фінансування двох третин витрат на

дослідження та розробки за рахунок коштів підприємницького сектору. Зауважимо, що країни ЄС не досягли цього значення, але у 2010 р. більше половини витрат на дослідження та розробки (53,3 %) профінансовано за рахунок бізнес-сектору. У країнах ОЕСР показник сягає 60,7 % [6].

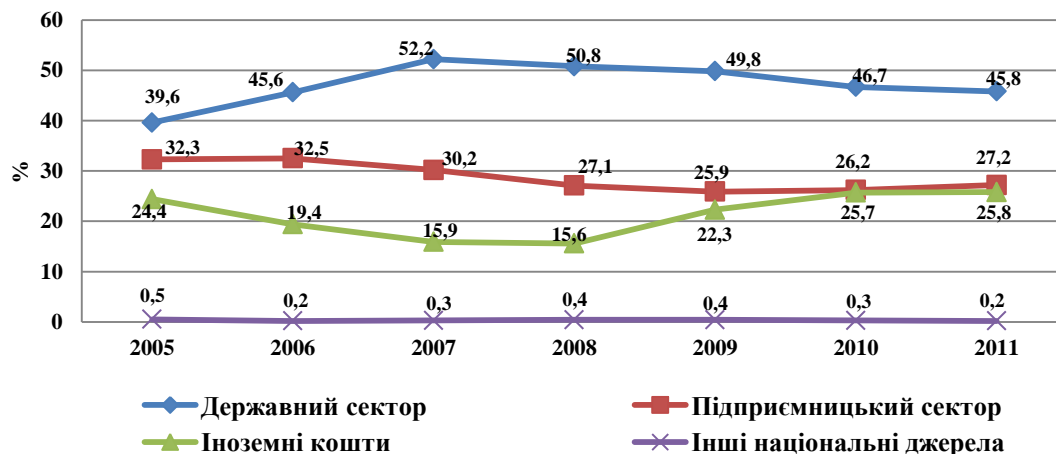

Рис. 2. Динаміка показників частки фінансування витрат на НДДКР за кошти основних джерел у загальному обсязі фінансування

В Україні спостерігається протилежна ситуація з переважанням державного сектору. Наголосимо, що державне фінансування є головним джерелом розвитку вітчизняної науки. Так з 2005 року цей показник становив 39,6 %, а у 2007 році – 52,2 %. А за період 2007-2011 рр. в Україні спостерігалось зменшення частки фінансування витрат на НІНТР за державні кошти з 52,2% до 45,8 % відповідно. Але значення цього показника залишається на досить високому рівні, що свідчить про залежність української науки від державного фінансування.

Слід відмітити, що до державного сектору належать організації, підпорядковані міністерствам, центральним органам виконавчої влади, які забезпечують управління державою та задоволення потреб суспільства в цілому (державне управління, оборона, правопорядок, охорона здоров'я, культура, освіта, соціальне забезпечення тощо), а також місцевим органам виконавчої влади. Ці організації (підприємства), насамперед, обслуговують

уряд і не мають на меті одержання прибутку.

До підприємницького сектору належать всі організації (підприємства), чия основна діяльність пов'язана з виробництвом продукції (послуг) з метою отримання прибутку. Це галузеві науково-дослідні інститути та конструкторські бюро, проектні та проектно-пошукові організації, промислові підприємства тощо. Інші національні джерела містять кошти організацій вищої освіти, приватних некомерційних організацій та кошти фондів спеціального призначення.

У структурі фінансування наукових та науково-дослідних робіт найбільша частка припадає на бюджетні кошти (табл. 1). Зазначимо, що цей показник демонструє тенденцію до зростання з 2005 р. – 33,7 % по 2008 р. – 49,2 % та поступове зменшення до 2011 р. Так у 2011 році частка бюджетних коштів у загальному обсязі фінансування становить 40,5 % (у т. ч. 40,2 % - кошти держбюджету, 0,3 % - кошти місцевого бюджету).

Таблиця 1. Структура бюджетного фінансування наукових та науково-дослідних робіт в Україні

№ з/п	Назва показника	Роки						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Загальна сума фінансування наукових та НДР, млн. грн	5160,4	5164,4	6149,2	8024,8	7822,2	8995,9	9591,3
<i>У тому числі, млн. грн.</i>								
1.1.	Кошти бюджетів:	1737,7	2054,1	2837,9	3949,7	3429,2	3730	3885,1
	державний бюджет	1711,2	2017,4	2815,4	3909,8	3398,6	3704,3	3859,7
	місцевий бюджет	26,5	36,7	22,5	39,9	30,6	25,7	25,4
<i>У відсотках до загальної суми фінансування, %</i>								
2.1.	Кошти бюджетів:	33,7	39,8	46,2	49,2	43,8	41,5	40,5
	державний бюджет	33,2	39,1	45,8	48,7	43,4	41,2	40,2
	місцевий бюджет	0,5	0,7	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3

Незважаючи на зниження частки фінансування державним сектором НДДКР з 52,2 % (3209,8 млн. грн) у

2007 р. до 45,8 % (4392,8 млн. грн) у 2011 р., бюджетні кошти залишаються основним джерелом фінансування. Це спричинено відсутністю мотиваційного механізму приватного сектору до фінансування в наукові та науково-дослідні роботи. Так за період 2005-2010 рр. частка коштів вітчизняних організацій підприємницького сектору у структурі фінансування НДДКР має тенденцію до зменшення з 26,7 % (1376,2 млн. грн) до 18,1% (318,1 млн. грн) відповідно. Але зауважимо, що у 2011 році спостерігається зростання показника на 2,1 в. п.

За період 2000-2005 рр. частка власних коштів наукових організацій у структурі фінансування виросла з 3,0% (61,3 млн. грн) до 6,6 (338,5 млн. грн) відповідно. З 2006 р. по 2011 р. значення цього показника змінюється в межах 7-9 %. Досить незначну частку у структурі займають кошти приватних некомерційних установ та організацій вищої освіти. За досліджуваний період частка останніх не перевищує 0,01 %. Це свідчить про повну залежність вищої освіти від інших джерел фінансування, зокрема бюджетного, та про відсутність механізмів приватноправової ініціативи в межах університету.

Зі зменшенням надходження коштів з державного бюджету, вітчизняного бізнесу та організацій державного сектору зростає частка коштів іноземних

замовників у структурі джерел фінансування НДДКР з 15,6 % (1254,9 млн. грн) у 2008 р. до 25,8 % (2478,0 млн. грн) у 2011 р. Зростання залучення іноземного капіталу у сферу досліджень та розробок може спричинити відтік наукових результатів за кордон.

Якщо у структурі фінансування науково-дослідних робіт найбільша частка припадає на бюджетні кошти, то переважну частку у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні займає самофінансування, тобто фінансування за рахунок власних фінансових ресурсів. Але з рис. 3 видно зменшення власної частки з 87,7% до 52,9% за період 2005-2011 рр.

Це пояснюється кількома причинами: по-перше, кризові явища в економіці країни та їх наслідки, особливо у 2008-2010 рр., призводять до того, що велика кількість підприємств у кризові та посткризові періоди працює збитково та відчуває нестачу власних фінансових ресурсів навіть для фінансування поточної діяльності; по-друге, внаслідок існування високого ступеня невизначеності та неможливості точно спрогнозувати очікувані результати від інноваційної діяльності більшість власників підприємств не бажає ризикувати, уникаючи залучення власного капіталу в інноваційну сферу, та перекладає частину цих ризиків на інших суб'єктів інноваційної діяльності [7].

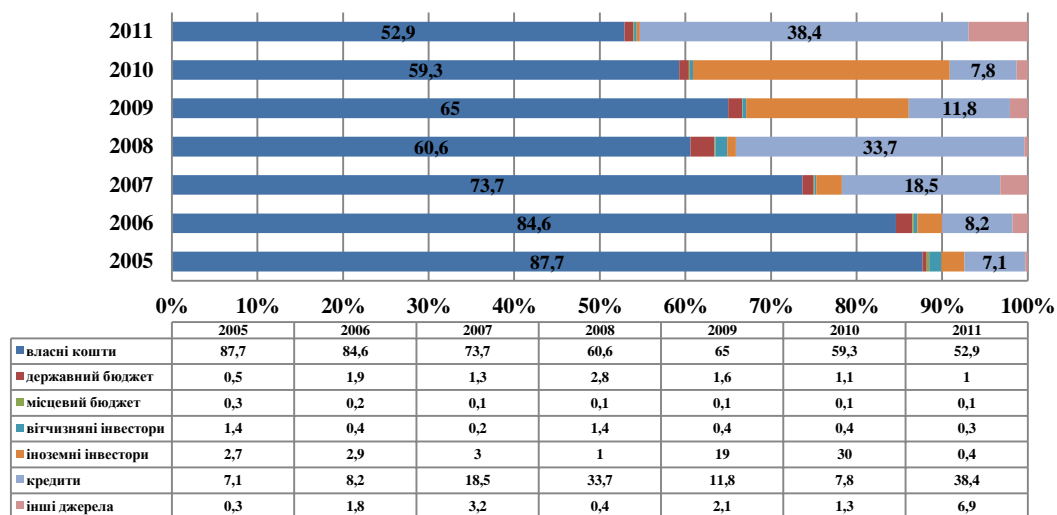

Рис. 3. Структура фінансування інноваційної діяльності в Україні

Аналіз динамічних змін у структурі джерел фінансування інновацій в Україні дозволяє визначити, що особливо останніми роками активізувався процес залучення коштів іноземних інвесторів, а у 2011 році - кредитних ресурсів на 30,6 в. п. - з 627,5 до 5504,2 млн. грн (табл. 2). Так у 2011 році, порівняно з минулим звітним роком зменшується не лише частка коштів іноземних інвесторів у загальному обсязі фінансування (на 29,6 в. п.), але і їх абсолютне значення - з 2411,4 до 57,3 млн. грн.

Тобто залучення кредитних ресурсів спричинило зменшення потреби у коштах міжнародних організацій та іноземних венчурних фондів. Але також зазначимо,

що частка коштів вітчизняних інвесторів є досить незначною та характеризується негативною тенденцією до зменшення з 2,8 % у 2000 р. до 0,3 % у 2011 році.

Тенденція до різкого зростання кредитних ресурсів серед джерел фінансування інноваційної діяльності була спричинена відновленням у 2010 році державної підтримки інноваційно-інвестиційних проектів через механізм здешевлення кредитів. Так бюджет 2010 року на реалізацію таких проектів у реальному секторі економіки передбачав 472,6 млн. грн У 2011 році обсяг таких асигнувань майже подвоївся - до 900 млн. грн.

Таблиця 2. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні

№ з/п	Джерела фінансування	Роки							
		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Загальний обсяг фінансування, млн. грн	1757,1	5751,6	6160,0	10821,0	11994,2	7949,9	8045,5	14333,9
	у % до ВВП	1,0	1,3	1,1	1,5	1,3	0,9	0,7	1,1
2. У тому числі, млн. грн.									
2. 1.	власних коштів	1399,3	5045,4	5211,4	7969,7	7264,0	5169,4	4775,2	7582,6
2. 2.	кошти державного бюджету	7,7	28,1	114,4	144,8	336,9	127,0	87,0	143,3
2. 3.	кошти місцевих бюджетів	1,8	14,9	14,0	7,3	15,8	7,4	5,7	14,3
2. 4.	кошти позабюджетних фондів	33,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. 5.	кошти вітчизняних інвесторів	49,4	79,6	26,3	26,2	169,5	31,0	31,0	43,0
2. 6.	кошти іноземних інвесторів	133,1	157,9	176,2	321,8	115,4	1512,9	2411,4	57,3
2. 7.	кредитні кошти	110,7	408,4	505,1	2001,9	4042,0	938,1	627,5	5504,2
2. 8.	інші джерела	21,7	17,3	112,6	349,3	50,6	164,1	107,7	989,0

Зазначені кошти надаються з допомогою таких механізмів [8, с. 13]:

- компенсація процентів за банківськими кредитами, залученими на реалізацію проектів (765, 2 млн. грн). Цей механізм спрямований на забезпечення доступності кредитних ресурсів та збільшення обсягів кредитування з боку банківського сектору. При цьому кошти надаються на конкурсних засадах;
- прямих державних інвестицій на умовах співфінансування в обмін на корпоративні права держави (134,8 млн. грн). Запровадження цього механізму в 2011 році, з одного боку, забезпечує істотну підтримку суб'єктів господарювання, з іншого - надає державі можливість отримати прибутки від реалізації проектів.

Таким чином, можна виокремити такі основні проблеми у фінансовому забезпеченні інноваційної сфери України:

- деформована структура фінансування, зокрема за джерелами фінансування;
- недостатній обсяг фінансування НДДКР та продовження негативної тенденції зниження витрат;
- низький рівень залучення приватного сектору до

фінансування наукових та науково-технічних робіт порівняно з розвиненими країнами.

До найважливіших причин проблемних аспектів фінансового забезпечення НДДКР та інноваційної діяльності слід зарахувати: невідпрацьованість пріоритетів науково-технічного та інноваційного розвитку; відсутність значних та стабільних джерел фінансування; дефіцит державних ресурсів та власних коштів підприємств; відсутність довіри бізнесу до влади, зокрема через нестабільність нормативно-правового забезпечення.

Отже, як на ранніх стадіях інноваційного процесу (наукові та науково-дослідні роботи), так і на етапі комерціалізації інновацій (інноваційна діяльність) необхідно не лише вдосконалювати механізм державного регулювання науково-інноваційної діяльності, але і залучати приватний сектор до фінансування цієї сфери. Тобто диверсифікація джерел фінансування вкрай необхідна для побудови інноваційної економіки. У сучасних умовах одним з ефективних заходів вирішення вищезазначених проблем в інноваційній сфері може бути налагодження співпраці державного та приватного секторів на засадах державно-приватного партнерства.

Список літератури

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : закон України № 1977-ХІІ від 13.12.1991 р. (редакція від 06.01.2011 р.)
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. - К. : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2011. - 282 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. - К. : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2007. - 361 с.
4. Федулова Л. І. Інноваційна політика: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. І. Федулова, А. А. Мазаракі, Г. О. Андрощук. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 604 с.
5. Яцишина І. В. Фінансування науки як ключова проблема інноваційного розвитку країни / І. В. Яцишина // Економічний простір. - 2010. - № 38 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_38/Statti/9.pdf.
6. ОЕСР Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics // ОЕСР, Paris: ОЕСР Publishing. - 01 Jun 2010. - 288 p.
7. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : програма економічних реформ на 2010-2014 роки. Комітет з економічних реформ при Президентові України. - 2010 рік.
8. Шнипко О. С. Інноваційно-технологічне оновлення економіки як показник цивілізаційної успішності країни // Фінанси України. - 2011. - №8. - С. 3-14
9. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України. - І-66 ТОМ 2. - К. : Фенікс, 2011. - 352 с

РЕЗЮМЕ

Ляхович Ольга

Финансовое обеспечение инновационной сферы в Украине

В статье осуществлен анализ источников финансирования научно-инновационной деятельности в Украине. Освещены основные тенденции и проблемы финансового обеспечения отечественной инновационной сферы.

RESUME

Liakhovych Olga

Financial support of innovation sphere in Ukraine

The article is devoted to the analysis of financing of scientific and innovation activity in Ukraine. The basic trends and problems of innovation financial support are define.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.